

WAAR BEN IK

BALANCEREN TUSSEN TWEE CULTUREN

Individuele creatieve therapie voor allochtone meisjes van 12-16 jaar

**Alied Rijnvis, Marjo de Jong en José Visser.
CT Verkort 3e jaar**

INHOUDSOPGAVE

1. INLEIDING	2
1.1 Keuze onderwerp	2
1.2 Keuze problematiek	2
1.3 Structuur en opbouw	2
2. DE DOELGROEP	3
2.1 Algemene beschrijving	3
2.2 Persoonlijkhedenproblematiek	3
2.3 Liminele kwetsbaarheid	3
2.4 Loyaliteitsconcept	4
2.5 Cultuurspecifieke factoren voor meisjes	5
2.6 Ontwikkelen van biculturaliteit	5
3. PRODUCTTYPERING	6
4. VERANTWOORDING	8
4.1 The Circle of Courage	8
4.2 Het belang van rituelen	8
4.3 Waarom rituelen voor deze doelgroep	9
4.4 Het ritueel als brug	9
4.5 Creatieve therapie als ritueel	10
5. METHODIEK	11
5.1 Creatief procestheorie	11
5.2 Supportieve werkwijze	11
5.3 Empowerment	12
5.4 Attitude therapeut	12
5.5 Waarom bemoediging	13
6. HET ACTIVITEITENAANBOD	14
6.1 Algemeen	14
6.2 Bewegingsfase	14
6.3. Ontmoetingsfase	14
6.4 Ruimtelijke fase	15
6.5 Afscheidsfase	15
7. SPECIFIEK AANBOD	16
7.1 Aanbod bewegingsfase	16
7.2 Aanbod ontmoetingsfase	17
7.3 Aanbod ruimtelijke	18
7.4 Aanbod afscheidsfase	19
8. CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	20
8.1 Samenvatting	20
8.2 Aanbevelingen	20
8.3 Discussiepunten	21

BRONVERMELDING

1. INLEIDING

1.1 Keuze onderwerp

Deze producttypering is mede tot stand gekomen naar aanleiding van onze ervaringen met de doelgroep asielzoekersjongeren/allochtone jongeren tijdens stage en werk: de een deed deze ervaring op als stagiaire creatieve therapie op een asielzoekersschool, de ander als mentor en leerkracht op een school voor praktijkonderwijs en de derde als verpleegkundige op de medische opvang van een asielzoekerscentrum.

1.2 Keuze problematiek

Tijdens onze werkzaamheden met de doelgroep en de gesprekken daarover ontdekten we een gezamenlijke problematiek en hulpvraag. In de diverse settingen en binnen de stages creatieve therapie was duidelijk dat het leven tussen twee culturen een aantal specifieke problemen met zich mee brengt, met name als het gaat om de integratie van meisjes. Om een beeld te schetsen volgt hier een gedeelte uit een therapieprocesverslag:

Ondanks haar jonge leeftijd (12-13 jaar) lijkt Aisha soms al een echt moedertje: ze vertelt elke keer weer dat ze het thuis druk heeft gehad, ze heeft voor haar broertje en zusje gezorgd en boodschappen gedaan. Ze geeft aan dat ze het soms heel moeilijk vindt, ze moet huiswerk maken voor school en krijgt les in Arabisch schrijven van haar vader. Ze kan niet spelen met de andere jongeren en heeft geen vrienden. Maar als ze tijd zou hebben weet ze ook niet hoe ze moet spelen want dat heeft ze nog nooit gedaan. De Nederlandse samenleving doet een appel op haar kind-zijn, de Afghaanse cultuur doet een appel op haar zorgtaak. Aisha geeft signalen ze moeite heeft met het leven tussen twee culturen. Ze zet de culturen soms recht tegenover elkaar waardoor er een loyaliteitsconflict kan ontstaan. Allochtone jongeren bevinden zich in een constant 'loyaliteitsconflict' als gevolg van de afstand tussen de normen en waarden van het eigen gezin en die van de Nederlandse samenleving. Voor Aisha is het belangrijk om stil te staan bij haar biculturele identiteit en die te blijven ontwikkelen, hierdoor gesteund door de school en haar ouders.

We hebben ervaren dat gerichte begeleiding op dit gebied vaak ontbreekt; tegelijkertijd zijn we van mening dat juist deze doelgroep extra ondersteuning nodig heeft om een evenwichtige ontwikkeling door te kunnen maken. De multiculturele samenleving is momenteel vaak het onderwerp van discussie. Wij zien met deze producttypering dan ook een kans om in te springen op hedendaagse ontwikkelingen.

1.3 Structuur en opbouw

Dit verslag begint met een algemene beschrijving van de doelgroep, waarbij wordt ingegaan op diverse vormen van persoonlijkheidsproblematiek in combinatie met gevolgen van migratie voor meisjes. Daarna volgt een producttypering met aansluitend een verantwoording en een methodiekbeschrijving. In het daaropvolgende activiteiten aanbod wordt ingegaan op het aanbod in creatieve therapie, vertaald in een specifiek media aanbod. Afsluitend worden conclusies, aanbevelingen en discussiepunten beschreven.

2. DE DOELGROEP

2.1 Algemene beschrijving

Het gaat om de doelgroep migrantenjongeren; in dit geval specifiek om meisjes die balanceren tussen twee culturen. Een van de redenen voor deze keuze is dat er relatief weinig gerichte behandelmethoden voor meisjes zijn ontwikkeld. Veel behandelmodellen werken bijvoorbeeld met groepen waarin zowel jongens als meisjes deelnemen. Dit heeft beperkingen, met name waar het gaat om seksspecifieke verschillen binnen culturen en het versterken van de eigen identiteit. Rol- en sekseverschillen worden in het algemeen niet als uitgangspunt genomen binnen begeleidings- en behandelingsmodellen. Wij willen ingaan op de specifieke identiteits- en persoonlijkheidsproblematiek van meisjes.

2.2 Persoonlijkheidsproblematiek

Een meisje met problematiek t.g.v. cultuurverschillen, hoort in de DSM IV thuis onder as IV en V. Hier vindt een overlapping plaats. Het gaat om psychosociale stressfactoren en disfunctioneren tengevolge van problemen die liggen in de relatie maatschappij, gezin en opvoeding. M.b.t. de overlapping is er een overeenkomst in het benoemen van identiteits- en persoonlijkheidsproblematiek. Een terugkerend en herkenbaar beeld is het aspect dissociatie, zich uitend in diverse vormen van loyaliteitsproblematiek. De onderverdeling is als volgt:

As IV : psychosociale stoornissen. Dit zijn stoornissen die te maken hebben met stressfactoren in het gezin, relatie, opvoeding, werk, wonen en justitie.

As V : globale inschatting van psychosociaal functioneren in relatie tot het beroep en de maatschappij.

2.3 Liminele kwetsbaarheid

Door verschillende psychotherapeuten zijn er aanzetten ontwikkeld om de gevolgen van bovenstaande problematiek een plaats te geven in de praktijk. De psychotherapeut Slutzki werkte in 1979 een fasenmodel uit dat in 1995 door Akthar verder werd verfijnd (Slutzki, 1979; Akthar, 1995).

Veranderingen in het leven van mensen leveren veel extra en onbekende stress op. Bij autochtone Nederlanders kan het samenvallen van een verhuizing met ziekte, huwelijk, sterfgeval en geboorte als een vergelijkbare situatie gezien worden. De veranderingen voor de migrant kunnen we in de hulpverlening zien als een belangrijke overgang in iemands leven.

Alle mensen die migreren en vluchten komen in een periode van grote onzekerheid. Deze intra- en interpsychische toestand benoemen we als **liminele kwetsbaarheid**. Liminaliteit kenmerkt de middelste fase van een overgang die in de meeste gevallen eindig is. Bij migratie kan deze fase zich onnodig verlengen met de bijbehorende risico's. In deze fase vindt een voortdurende des- en reïntegratie van de persoonlijkheid, maar ook van de specifieke migrantencultuur plaats.

In de meeste gevallen wordt dit proces met een stabiele reïntegratie van de persoonlijkheid en van de gearriveerde migrantencultuur afgesloten. Bij de mensen en families waar deze overgang moeizaam verloopt en de liminele kwetsbaarheid niet of onvoldoende verdwijnt ontstaan psychosociale en psychiatrische klachten.

De drie fasen van het migratieproces:

Separatiefase: de onthechting betekent dat het individu of de groep de vaste (veilige) positie binnen de sociale structuur en/of van een set van culturele voorwaarden los moet laten;

Liminele fase: de persoon bevindt zich in een fundamenteel onduidelijke situatie; hij/zij gaat door een culturele reconstructie die weinig kenmerken heeft van de verlaten of de komende toestand;

Reïntegratiefase : de overgang is voltooid. De persoon is in een relatief stabiele positie terechtgekomen en is weer ingebed in de sociale en/of culturele structuur.

Jongeren verkeren in een overgang van de kinderwereld naar de volwassen wereld. Om hun persoonlijkheid om te vormen naar een volwassen structuur laten zij hun kinderwereld los en dat maakt hen per definitie psychisch instabiel. Migratie veroorzaakt extra liminele kwetsbaarheid.

Waar migratie samen gaat met gewelds- en oorlogstrauma's versterkt dit eveneens de liminele kwetsbaarheid. Als de jongere langer in Nederland is, kan discriminatie ook een rol spelen in het klachtenpatroon. De diverse kwetsbaarheden versterken elkaar en uiten zich in loyaliteitsproblematiek. Bij allochtone meisjes speelt de seksespecifieke socialisatie een belangrijke en soms bepalende rol.

2.4 Loyaliteitenconcept

Het loyaliteitenconcept is ontwikkeld in de Amerikaanse systeemtherapie. Balanceren tussen loyaliteiten wordt het eerst benoemd bij Boszormenyi-Nagy en Spark (1973). Loyaliteit is het cement van alle menselijke relaties. Leden van familie- en sociale netwerken zijn loyaal indien zij integer en rechtvaardig ten opzichte van elkaar zijn en bepaalde rechten en verplichtingen aangaan die niet gelden voor mensen buiten deze netwerken. Omdat de buitenwereld nooit stabiel is zal ook de binnenwereld een permanente dynamiek vertonen die door de term 'balanceren tussen loyaliteiten' wordt aangeduid. Onze doelgroep verkeert in een levensfase waarin het voortdurend afwegen van diverse belangen, behoeftes en loyaliteiten extra dynamisch is omdat een volwassen persoonlijkheid wordt gevormd.

Bij het balanceren tussen loyaliteiten gaat het voortdurend om het aftasten van grenzen. Moet ik nu kwaad worden omdat mijn ouders mij regelmatig lui noemen? Of moet ik lachen, moet ik woest worden en gaan slaan, of moet ik weglopen? In diverse vormen van onderzoek worden langdurige innerlijke conflicten aangeduid als schadelijk voor de stabiliteit, het welbevinden en de geestelijke gezondheid van mensen.

Een lange periode van onopgeloste loyaliteitsconflicten kan tot allerlei risicogedrag, incidenten maar ook tot criminele en geweldsontsporingen leiden. Gewelddadigheid, zelfmoord, incest, depressiviteit, psychosen, criminaliteit en verslaving kunnen gevolg zijn van het langdurig uitblijven van een oplossing voor een sterk loyaliteitsconflict (Boszormenyi-Nagy & Krasner, 1994). Er wordt vooral bij allochtone meisjes vaak een groot beroep gedaan op hun loyaliteit en verantwoordelijkheid voor anderen, terwijl er voor henzelf weinig aandacht en ruimte overblijft.

2.5 Cultuurspecifieke factoren voor meisjes

Meisjes uit niet-westerse culturen kunnen de hieronder beschreven familie- en cultuurwaarden in hun achtergrond meedragen.

Er is sprake van cultuurspecifieke socialisatie: sociale controle, de dwang om loyaal te zijn naar de eigen cultuur, ethocentrisme en geloof in bovennatuurlijke verklaringen.

We zien seksspecifieke socialisatie: als meisje ben je slechts te gast in het ouderlijk huis, *praya dhan* ('rijkdom toebehorend aan een ander'), tweede sekse, maagdelijkheid, uithuwelijking, dienstbaarheid, enzovoort.

Wat betreft de seksuele opvoeding: meisjes dienen onwetend en rein te zijn, zich niet uitdagend te kleden en te gedragen.

De familie-eer staat centraal: ieder lid van de familie heeft de plicht de familie-eer te beschermen: de nauwe samenhang tussen eer en de (seksuele) reputatie van de dochters en vrouwen, eerwraak, het naleven van familie- en culturele codes op straffe van straf of verstoting.

Familieverhoudingen en loyaliteiten zijn belangrijk; respect naar ouderen en meerderen, stereotiepe rolverdelingen tussen man en vrouw, afhankelijkheid van de groep, verlorenheid van de eenling. Een teken van volwassenheid is rekening houden met elkaar.

De religie: aspecten als lotsbestemming, *kismet* (*het lot*), straf van Allah, God probeert degenen die hij lief heeft.

Het is belangrijk om tijdens therapeutische sessies en gesprekken met bijvoorbeeld ouders bepaald gedrag te relateren aan bovenstaande feiten. Vanuit onze westerse invalshoek lijken houding en gedrag van de cliënt soms anders dan ze bedoeld zijn of hebben een andere oorzaak.

2.6 Ontwikkelen van biculturaliteit

Een positieve identificatie met de eigen etnische groep is van invloed op de weerbaarheid tegen discriminatie en stereotypering, de mate van delinquent en deviant gedrag en de mate van waargenomen persoonlijke controle. Als mensen migreren zijn er verschillende manieren waarop ze zich kunnen aanpassen aan de nieuwe samenleving.

Het ontwikkelen van een biculturele identiteit blijkt het beste te zijn voor de geestelijke gezondheid. Biculturaliteit wordt gekenmerkt door een sterke en positieve etnische identiteit en een sterke binding en identificatie met de nieuwe samenleving.

3. PRODUCTTYPERING

Rationale

Allochtone meisjes van 12-16 jaar met identiteits-en persoonlijkheidsproblematiek die zich manifesteert in loyaliteitsconflicten, stemmingsstoornissen en/of een gestagneerde (identiteits)ontwikkeling. Beeldende therapie sluit door de zintuiglijke prikkels aan bij diverse herinneringen en nieuwe ervaringen. In een therapeutische setting kan de cliënt kritisch inzicht verwerven in de factoren die het conflict en de gevolgen daarvan veroorzaken. De cliënt kan sociale vaardigheden verwerven om te leren omgaan met de gevolgen van de problematiek. Er worden mogelijkheden geboden om een positieve band op te bouwen met een volwassene. De therapeut kan in deze setting als gids fungeren in de nieuwe samenleving. Er wordt gewerkt met het Amerikaans- Canadese concept 'Circle of courage' en empowermenttechnieken.

Indicaties

Cliënten die in het klinische gebied scoren:

denkproblemen, aandachtsproblemen: zwakke concentratie, moeite met stil zitten, onrustig, dagdromen, (vaak afwezig, niet te bereiken) impulsief, soms lege blik, volgt aanwijzingen niet op etc.

Cliënten die net onder het klinische gebied scoren:

teruggetrokken gedrag, grensoverschrijdend gedrag, agressief gedrag, soms verdrietig en terug getrokken, soms ook angstig en zenuwachtig.

Cliënten met een benedengemiddelde intelligentie met een disharmonisch profiel:

de verbale mogelijkheden zijn significant zwakker dan de praktische mogelijkheden, onzeker, een negatief zelfbeeld, angstig en heeft te lijden onder traumatische gebeurtenissen in jonge leventje; dit zowel in internaliserend (angstig, depressief, teruggetrokken) als externaliserend (agressief) gedrag uitend, voelt zich snel bedreigd.

Indicaties voor creatieve therapie

De cliënt kan concrete zintuiglijke ervaringen gebruiken om eigen emoties waar te nemen en uit te spreken (non-verbaal en verbaal). In het contact en de omgang met materialen en de uitvoering van opdrachten is er ruimte voor (onbewuste) emoties. De cliënt kan via het experimenteren met materiaal en vormgeving het eigen handelen en het eigen gedrag ervaren en benoemen.

Contra-indicaties

Meisjes met ernstige persoonlijkheidsproblematiek en dissociatieve stoornissen volgens DSM IV (cluster A en B); bijvoorbeeld ernstige hechtingsproblematiek. Cliënten die het vermogen missen om naar het eigen aandeel in de problematiek te kijken. Cliënten die geen affiniteit hebben met beeldend werken.

Maximale doelstelling

- versterken van (biculturele) identiteit
- werken aan een positief zelfbeeld
- werken naar harmonie
- versterking van identiteit en bewustzijn hiervan
- gevoel van (basis)veiligheid vergroten
- verbinding maken tussen school- en thuissituatie (brugfunctie).

Minimale doelstelling

- spelplezier beleven door middel van fantasieontwikkeling
- problemen van thuis loslaten met behulp van leeftijdsadequate uitingsvormen
- tijdelijk de zorgtaak los kunnen laten (kind en niet kleine volwassene)
- vaardigheden ontwikkelen ter versterking van het zelfvertrouwen
- meer stil laten staan bij haar eigen ik, krachten, wil etc.(autonomie).

Interventies

Stimuleren, bemoedigen en gebruik maken van empowermenttechnieken. De therapeut legt verbanden tussen het beeldend werk, het gedrag van de cliënt en de problematiek door gebruikmaking van onder anderen (overgangs)rituelen per fase. De therapie wordt in de volgende fases verdeeld:

Bewegingsfase
Ontmoetingsfase
Ruimtelijke fase
Afscheidsfase

De interventies van de therapeut zullen per fase verschuiven, hierbij rekening houdend met de ontwikkeling van de cliënt. Er wordt eerst gewerkt aan de vertrouwensband tussen cliënt en therapeut en een veilige omgeving voor de cliënt staat hierbij centraal. Wanneer het vertrouwen is gegroeid zal de cliënt meer losgelaten worden en zal er steeds meer een appel worden gedaan op haar zelfstandigheid.

Materiaal

Sensopatisch materiaal
Constructiemateriaal
Ruimtelijk materiaal
Decoratiemateriaal

Randvoorwaarden

- goed geutilleerde therapieruimte bij voorkeur binnen de school
- mogelijkheid voor therapiesessies onder schooltijd
- afspraken met betrekking tot geheimhouding
- programma is onderdeel van het multidisciplinaire aanbod van de school op sociaal emotioneel gebied
- duidelijke communicatie tussen leerkracht, ouders en therapeut op geplande evaluatiemomenten
- kennis van/ verdieping door de therapeut in verschillende culturen/achtergrond
- betrokkenheid ouders

Behandelduur en frequentie

Een keer per week, een uur per keer, afhankelijk van de voortgang, uitgaande van 3 sessies per fase, ontstaat er een tijdslijn van 12 a 15 sessies. Maximaal een keer een verlenging van 5 sessies, waarin de ruimte aanwezig is de laatste fase (afscheid) meer aandacht te geven.

Eindtermen

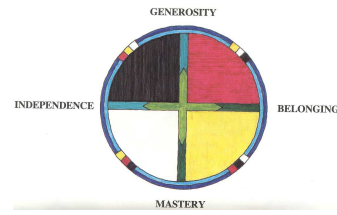
- de cliënt heeft een gevoel van autonomie ontwikkeld
- de cliënt is zich bewust van gevolgen van leven met twee culturen
- de cliënt kan voor- en nadelen van beide culturen relativeren
- de cliënt ervaart meer evenwicht binnen het leven met twee culturen
- ontstaan/ stimuleren van de biculturele identiteit
- de cliënt heeft spelplezier kunnen ervaren/(her)ontdekken
- de cliënt kan (vaker) weer kind zijn i.p.v. een kleine volwassene

IK LEEF NIET TUSSEN MAAR IK LEEF MET TWEE CULTUREN

4. VERANTWOORDING

4.1 The Circle of Courage

Om een vernieuwende, niet-westerse invalshoek te gebruiken die aansluit bij de doelgroep en haar problematiek hebben we gezocht naar een verklarend model dat als kader kan dienen voor een therapie. Verklarend in die zin dat we de problematiek tegen een achtergrond willen kunnen plaatsen die universeel is als het gaat om de ontwikkeling die ieder mens doormaakt. We zijn uitgekomen bij de ontwikkelingsfilosofie 'The Circle of courage' van Larry Brendtro, Martin Brokenleg en Steven Van Bockern.

Dit is een cyclisch begeleidingsmodel dat in de Verenigde Staten en Canada wordt gebruikt om moed, passie en bezieling (intrinsieke motivatie) te ontwikkelen bij cliënten. Het model is gebaseerd op indiaanse filosofieën rondom opvoedings- en leerprocessen, en heeft daarnaast overeenkomsten met diverse (ontwikkelings)psychologische benaderingen (bijvoorbeeld die van Adler, Dreikurs en Maslov). Punt van orde: wij hebben ervoor gekozen de Engelse terminologie te handhaven in verband met het feit dat e.e.a. moeilijk of niet te vertalen is. Indien nodig worden termen nader uitgelegd en beschreven.

De Circle of courage kan zowel curatief als preventief worden gebruikt; enerzijds om te zien waar men stagneert of doorslaat in de ontwikkeling en anderzijds om een goed ontwikkelklimaat te creëren. Alle vier de delen van de cirkel moeten volledig en intact zijn om een zelfverzekerde, sociale en ontwikkelingsgerichte attitude te waarborgen. Als er geen balans is tussen de sterkte van de vier delen dan kan dat resulteren in sociaal-emotionele en gedragsmatige belemmeringen.

Mensen met een zwak gevoel van belonging hebben bijvoorbeeld moeite met het aangaan van bondgenootschappen, vriendschappen en collegiale relaties. Als deze zwakte niet wordt hersteld dan is er geen basis voor persoonlijke ontwikkeling. Bij de gekozen doelgroep is veelal sprake van een verstoord of verbroken gevoel van belonging. c.q. 'erbij horen', hetgeen kan leiden tot genoemde stagnatie in de persoonlijkheids- en identiteitsontwikkeling.

De theorie is uitgewerkt voor toepassing in de praktijk in het boek: 'Reclaiming youth at risk' (Bendtro, von Bockern en Brokenleg). Hierin worden alternatieven en strategieën aangereikt voor het werken aan gedrag- en persoonlijkheidsproblematiek. Er wordt uitgegaan van bemoediging en vanzelfsprekende egoversterking die is vastgelegd in vier spirits: de spirit of belonging, de spirit of mastery, de spirit of independence en de spirit of generosity. Voor een verdere uitleg en uitwerking van dit model, zie Hoofdstuk 6 (Activiteitsaanbod). In deze filosofie wordt tevens het belang van (overgangs)rituelen en de diverse fasen daarbij benadrukt. Het lijkt ons van belang met name dit onderdeel uit te werken en toe te passen.

4.2 Het belang van rituelen

Rituelen zijn symbolische handelingen die steeds, soms generatie op generatie, op dezelfde wijze herhaald worden. Rituelen komen in alle religies voor, maar hoeven eigenlijk niet religieus te zijn. Zo kunnen we een verjaardagsfeest ook als

een ritueel beschouwen. Overgangsrituelen zijn rituelen die stilstaan bij de overgang van de ene levensfase naar de andere, bijv. bij geboorte, volwassen worden, de dood en in het geval van deze doelgroep: afscheid. Deze overgangen zijn drempels vol onzekerheid. Zo zijn vele rituelen bij de dood bedoeld om de overledene te helpen in zijn overgang van het leven op aarde naar het leven na de dood, waar niemand weet wat te verwachten. Over het algemeen zijn het emotionele momenten. Deze gebruiken helpen ons die emoties te banen en ze een plaats te geven. Zo staan we stil bij die gebeurtenis en geven we vorm aan dat wat op dat moment belangrijk is in het leven en waar we een diepere zin willen aan geven.

4.3 Waarom rituelen voor deze doelgroep

Functioneren in twee culturen betekent: angst voor verlies en schommelen tussen verschillende normen, waarden en loyaliteiten. Continuïteit, structuur en duidelijkheid vanuit de eigen cultuur dreigen op de achtergrond te raken of zijn minder aanwezig. De overgang van de ene cultuur naar de andere en het afscheid dat daarbij plaatsvindt zijn vaak traumatisch en abrupt verlopen.

Door in de therapie de eigen cultuur in ere te houden en te hechten aan bruikbare elementen en gebruiken uit die cultuur behoudt de cliënt een gezonde binding met de eigen oorsprong. Met name door de verschillende fasen in de therapie te benaderen als overgangsrituelen kan afscheid genomen worden van de eigen cultuur en kan nieuwsgierigheid ontstaan naar de nieuwe cultuur; een nieuwe fase. Hierdoor kan ook de eerder genoemde biculturaliteit die als meest wenselijk wordt gezien tot ontwikkeling komen.

Men spreekt van een biculturele identiteit als er naast een sterke en positieve etnische identiteit sprake is van een sterke binding en identificatie met de nieuwe samenleving. Door rituelen als vertrekpunt te gebruiken, kan er op een veilige en herkenbare manier toegewerkt worden naar een evenwicht tussen beide culturen. De verschillende (overgangs)rituelen kunnen een brug slaan tussen de culturen waarbij de therapeut als gids functioneert in de nieuwe samenleving; vooral als het gaat om seksespecifieke rollen en de problematiek die daaruit voortvloeit.

4.4 Het ritueel als brug

Werken met rituelen kan een aanvulling zijn op de bestaande therapeutische praktijk. De groeiende culturele diversiteit versterkt de behoefte aan een nieuw aanbod. De psycholoog Colijn schreef een artikel met de titel: '*Therapie als ritueel, ritueel als therapie*' (1992).

Vergelijking van behandelingen en rituelen in westerse en niet-westerse samenlevingen levert volgens hem een aantal verrijkende gezichtspunten op. Achter de uiterlijke variëteit van deze werkwijzen gaat een structurele eenvormigheid schuil. Door middel van herkenbare en overzichtelijke rituelen (bijv. door de verschillende fasen in het individuele proces te benoemen en te 'vieren') ontstaat een veilige structuur waarbinnen de cliënt gevoelens kan loslaten en verkennen.

Colijn onderscheidt daarbij evenals Slutzki en Akthar (zie Hfst. 2) een separatiefase, een overgangsfase en een reïntegratiefase. De kern van het therapeutische proces ligt in het 'door middel van rituelen op systematische wijze vestigen, structureren en hanteren van een relatie'. Het vermogen zich in te leven in de cliënt is daarbij onmisbaar. Daarvoor moet de therapeut de wereld van de cliënt kennen en open staan voor niet-westerse benaderingen.

Balanceren tussen loyaliteiten is wat veel jongeren benoemen als belangrijkste probleem. Het gaat erom dat de cliënt binnen de therapie een structuur en persoonlijkheid kan ontwikkelen die haar leert omgaan met de vele keuzes en dilemma's in het dagelijks leven.

4.5 Creatieve therapie als ritueel

Werken met het concept 'rituelen' binnen een creatief therapeutische setting kan structuur en richting geven aan de biculturele identiteit van meisjes. Fysieke arbeid en handwerk hebben een gunstige invloed op psychische instabiliteit en het versierende element doet een appel op elementen uit de eigen cultuur.

De therapeutische meerwaarde ligt in de stimulatie van het denken, vooral van de neocortexale activiteit (van Bekkum, 1993). De laagdrempeligheid van de activiteit (handwerk is een zeer oude en universele menselijke activiteit) en de materialisering van een cognitie, een idee of ervaring in het medium is een katalysator voor ontwikkelingsprocessen. Creatieve therapie is de aangewezen plaats om op bijna onbewust niveau rituele overgangaspecten een plaats te geven.

5. METHODIEK

5.1 Creatief procestheorie

Het creatief therapeutisch uitgangspunt binnen deze producttypering is de creatief procestheorie (CPT). De ervaringen die materialen en thema's bieden kunnen een belangrijk therapeutisch middel zijn voor de cliënt om het contact met de omgeving te herstellen. Niet het product is belangrijk maar het creatieve ontdekkingsproces. Door de appelwaarde van materiaal, de wijze waarop de cliënt het materiaal hanteert, de vormgeving, het uitgebeelde thema en de relatie met therapeut wordt het een ontdekkingproces naar de eigen identiteit.

Het non-verbale karakter van creatieve therapie sluit goed aan bij de doelgroep: vaak zijn deze meisjes de Nederlandse taal niet machtig. Door middel van beeldend werken vindt communicatie op een ander niveau plaats: er wordt gezocht naar materialen, activiteiten, gereedschappen, kleuren, thema's, enz. De cliënt krijgt de gelegenheid om om ervaringen op te doen, om te genieten, vorm te geven, zich verder te ontwikkelen en om spelenderwijs taal- en sociale ervaringen op te doen. In creatieve therapie kan d.m.v. het maken van beelden uiting worden gegeven aan onderliggende en moeilijk te benoemen gevoelens en emoties.

In aansluiting op de interactieve methode (C. Schweizer) spreken we van een bewegingsfase, een ontmoetingsfase, een ruimtelijke fase en een afscheidsfase. Deze fasen in het proces willen we koppelen aan de eerder genoemde fasen van o.a. Colijn: de separatiefase, de liminele fase, de reïntegratiefase en de integratiefase. De afscheidsfase gekoppeld aan de integratiefase hebben we toegevoegd (zie hfst. 6. Activiteitenaanbod). Dit om het cirkelprincipe uit de 'Circle of courage' te handhaven en daarnaast vanwege het feit dat we de afscheidsfase een zeer belangrijke fase binnen de therapie vinden die apart benoemd moet worden. Het mag duidelijk zijn dat deze cliënten veelvuldig te maken krijgen met diverse vormen van afscheid, verlies en rouw.

In de interactieve methode staat de interactie met het materiaal en de interactie met de therapeut in het hier-en-nu centraal. De manier waarop iemand zich uit in het materiaal wordt aan thema's gekoppeld. De werkvorm die we toepassen wordt benoemd als: ontdekkend werken. De therapeut biedt materialen en thema's aan waarin de cliënt zich vrij kan uiten. De doelen bij ontdekkend werken zijn: ontdekken en/of ontwikkelen van zintuiglijke waarneming, oplossingsstrategieën ontdekken, ontwikkelen emotionele groei, inhalen van ontwikkelingsachterstanden leren experimenteren, gewaar worden van eigen grenzen en mogelijkheden.

5.2 Supportieve werkwijze

Er wordt ondersteunend en veranderingsgericht gewerkt. De therapeut is erop gericht om samen met de cliënt te zoeken naar materialen, activiteiten, gereedschappen, kleuren, thema's, enz. om ervaringen op te doen, te genieten, vorm te geven en verder te ontwikkelen. De supportieve werkwijze (H. Smeijsters 2000) biedt ondersteuning in het leren omgaan met problemen. De dieperliggende problemen worden niet weggenomen maar men probeert de omgang ermee te verbeteren. De doelstellingen hebben een ondersteunend, stabiliserend of ontwikkelingsgericht karakter.

Om het supportieve element te benadrukken en te structureren hebben we gezocht naar een methodiek die past bij zowel het werken met de Circle of courage en het rituele concept als bij het ontdekkend werken en de supportieve werkwijze. Daarbij kwamen we uit op onderstaande empowerment- en bemoedigingstechnieken.

5.3 Empowerment

Het begrip empowerment is tegenwoordig zeer actueel; het gaat om een fundamentele verandering in het kijken naar sociale problemen en oplossingen. De focus ligt op gezondheid, competenties en natuurlijke hulpsystemen. Empowerment kan plaatsvinden op verschillende niveaus. Naast een individuele dimensie wordt er steeds een collectieve sociale dimensie betrokken. Onze omschrijving van empowerment is gebaseerd op die van Julian Rappaport en Marc Zimmerman, twee Amerikaanse autoriteiten op dit vlak:

"Empowerment is een proces van (zelf)versterking waarbij individuen greep krijgen op de eigen situatie en hun omgeving door middel van het verwerven van controle, het aanscherpen van het kritisch bewustzijn en het stimuleren van participatie".

Empowerment in creatieve therapie betekent in de praktijk dat de therapeut de cliënt leert het zelf te doen, om niet in problemen maar in oplossingen te denken. De opbouw van de sessies wordt steeds in dezelfde structuur, bijvoorbeeld in de vorm van rituelen aangeboden om veiligheid te creëren. De nadruk wordt gelegd op de krachten van de cliënt in plaats van op haar tekortkomingen. Het aanbod bestaat uit materialen en thema's waarin de cliënt zich vrij kan uiten. Uitgangspunt is dat therapeut en cliënt van elkaar kunnen leren. De cliënt wordt bemoedigd in haar werk, de therapeut werkt mee om te stimuleren.

Het gedrag en niet de persoon wordt beoordeeld en er worden regels afgesproken. De cliënt wordt voorbereid op nieuwe of veranderende situaties en er worden verwachtingen uitgesproken. Voor allochtone meisjes is het ontdekken van eigen kracht en identiteit iets dat minder vanzelfsprekend is. Het hebben van een eigen identiteit kan voor de omgeving bedreigend zijn. Deze aspecten moeten dan ook in overleg met de cliënt op de juiste tijd en plaats vorm krijgen.

5.4 Attitude therapeut

In het empowermentproces van de cliënt neemt de therapeut een ondersteunende en bemoedigende houding aan. In het werkwoord bemoedigen komt naar voren dat het gaat om het toenemen van moed (vgl.: 'Circle of courage').

Bemoediging zorgt voor een gevoel van erbij horen, een gevoel van aansluiting. Dit gevoel zorgt voor ontspanning, waardoor creativiteit vrij kan stromen. Hierdoor wordt de cliënt actiever en wil zelf bijdragen en helpen. Bemoediging richt zich niet alleen maar op een ander en is ook niet alleen maar het positieve. Het betekent niet het ontkennen of verdringen van negatieve of vervelende dingen. Bemoediging is beide zien en vervolgens bewust er voor kiezen de aandacht te geven aan het positieve, wetende dat alles wat aandacht krijgt, wordt versterkt.

Bemoediging is iets anders dan complimenten en lof. Voor een compliment moet je iets goeds gedaan hebben. Bemoediging is met name dan nodig als het juist niet zo is gegaan zoals je had gedacht.

5.5 Waaron bemoediging

In de praktijk blijkt dat veel cliënten uit onze doelgroep ontmoedigd zijn door de conflicten en misverstanden die in hun leven een rol spelen. Ontmoediging leidt tot een verlies van het gevoel erbij te horen, scheidt afstand tussen mensen en men wordt bang om fouten te maken, bang voor ontmoediging.

Bemoediging is een beproefde manier (Dreikurs, 'Ermutigung als Lernhilfe') om deze cirkel te doorbreken; een weg naar meer zelfvertrouwen, meer tevredenheid en de basis voor alle groei- en leerprocessen. Bemoediging versterkt iemands sociale gevoel en zijn gevoel van eigenwaarde en zelfvertrouwen en is daarmee dus de sleutel tot groei en ontwikkeling. Voor de doelgroep meisjes uit niet-westerse culturen is bemoediging iets wat ze niet altijd direct ervaren vanuit hun eigen cultuur en achtergrond. Van hen wordt juist verwacht dat ze voor anderen zorgen en anderen bemoedigen. Deze therapeutische attitude komt tegemoet aan de behoefte aan persoonlijke aandacht en interesse waarvoor in het dagelijks leven van de cliënt vaak weinig ruimte is.

6. HET ACTIVITEITENAANBOD

6.1 Algemeen

Naar aanleiding van de beschreven theorieën en methodieken hebben we gekozen voor het werken met thema's en rituelen uit een niet-westerse cultuur, namelijk de reeds beschreven indiaanse ontwikkelingsfilosofie voor jongeren met identiteitsproblematiek 'Circle of courage'.

In zijn algemeenheid bestaat ons voorbeeldaanbod uit vier aanzetsessies, beschreven aan de hand van de vier spirits: belonging, mastery, independence en generosity. De beschreven sessies zijn steeds de startsessie in elke betreffende fase. Deze opbouw en structuur/volgorde is essentieel voor het (opnieuw) doorlopen van de cirkel en het ontwikkelen van moed en durf.

De gegeven materialen zijn een richtlijn, geen noodzaak; iemand die heel erg in haar gevoel, c.q. woede zit maar dit zelf (nog) niet erkend, kan de ingang van weerstandmateriaal nodig hebben om juist te komen tot het zachtere deel.

De doelgroep is relatief groot en divers, vandaar dat opdrachten naar de leeftijd kunnen worden aangepast door o.a.:

- eenvoudige opdrachten uit te bouwen
- aansprekend materiaal aan te bieden
- iets maken dat ze ook echt kunnen gebruiken
- gestructureerd aan te bieden of in een keer
- van makkelijk naar moeilijk te werken
- abstract of figuratief te werken
- specifiek aandacht te besteden aan de uitleg van het thema
- de vertaling te maken naar het hier en nu

Het aanbod is onderverdeeld in vier fasen volgens de interactieve methode van Schweizer: de bewegingsfase, de ontmoetingsfase, de ruimtelijke fase en in dit geval ook de afscheidsfase; deze vier fasen passen goed bij de vier spirits uit de Circle of courage die wij als vertrekpunt hebben genomen. Hieronder volgt een korte uitleg over betekenis en opbouw van deze spirits.

6.2 Bewegingsfase: *spirit of belonging (ik ben/hoor erbij), fase 1*

In de indiaanse cultuur krijgt men betekenis voor de gemeenschap vanuit de universele behoefte om erbij te horen. De antropoloog Deloria beschreef de Spirit of belonging in deze simpele woorden: 'wees verbonden op de een of andere manier met iedereen die je kent'. Anderen als verwanten behandelen creëert krachtige sociale banden in de gemeenschap waarin met elkaar wordt omgegaan op basis van respect. Door de geschiedenis heen is het de stam/de gemeenschap (c.q. de school, vrienden, therapie etc.), en niet per definitie het gezin dat het voortbestaan van de cultuur waarborgt. Ouders kunnen falen, maar de gemeenschap is er altijd om te troosten, te zorgen en de volgende generatie te hulp te komen.

6.3. Ontmoetingsfase: *spirit of mastery (ik kan/ik beheers), fase 2*

Het verwerven van vaardigheden, c.q. mastery wordt mogelijk gemaakt door allerlei ervaringen op te doen. De eerste les is dat men altijd degenen met meer ervaring en vaardigheid als voorbeeld moet observeren. Het kind wordt geleerd te kijken naar iemand met meer vaardigheden als een model om van te leren en niet als een rivaal. Men dient te streven naar mastery om persoonlijke redenen

en om zichzelf te verbeteren en niet om beter te zijn dan een ander. Mensen hebben een innerlijke motivatie om hun omgeving onder controle te krijgen. Als dat succeservaringen oplevert, wordt die wens om jezelf te verbeteren versterkt.

6.4 Ruimtelijke fase: *spirit of independance (ik wil/ik kies), fase 3*

In tegenstelling tot gangbare gehoorzaamheidsmodellen is het indiaanse leren ontworpen om respect en innerlijke discipline aan te leren. Innerlijke kracht wordt gesterkt door een diep respect voor de onafhankelijkheid van ieder persoon. Vanaf de jongste kindertijd worden jongeren aangemoedigd om eigen beslissingen te nemen, problemen op te lossen en hun eigen verantwoordelijkheid te nemen. Volwassenen scheppen voorwaarden, zorgen en troosten, leren waarden en geven feedback, maar jongeren krijgen talloze gelegenheden om keuzes te maken zonder ingrijpen.

6.5 Afscheidsfase: *spirit of generosity (ik durf/ik deel), fase 4*

Tot slot worden alle vier de genoemde waarden (spirits) gereflecteerd in de waarde generosity. Het centrale doel van indiaanse opvoeding is het ervaren en leren van onzelfzuchtigheid en vrijgevigheid. Als je iets goeds meemaakt, is het eerste dat je doet dat goede delen met wie je maar kan vinden; het goede verspreidt zich op die manier en komt bij je terug in de een of andere vorm. Door anderen te helpen, maak je je eigen uitdaging: de kracht om een positieve bijdrage te leveren aan een ander menselijk leven en de gemeenschap.

7. SPECIFIEK AANBOD

7.1 Aanbod bewegingsfase: (*separatiefase, zie hfst.2 Doelgroep*), fase 1

Separatiefase: de onthechting (separatie) betekent dat de cliënt de vaste (veilige) positie binnen de sociale structuur en/of van een set van culturele voorwaarden los moet laten.

Beschrijving beeldende opdracht "onthechtingsrituelen"

- Focus: spirit of belonging, genieten, ik ben/ik voel
- Materiaal: sensopatisch, vingerverf, textielverf, textiel
- Thema's: ontvangen, heling
- Activiteit: mijn veiligheid: een omslagdoek maken
- Methodiek: empowerment
- Werkwijze; interactief, supportief
- Attitude: bemoediging
- Kernwoorden: genieten, ik voel/ik ben

Hoofddoelstelling

Dicht bij jezelf blijven, je oorsprong voelen; je eigen veiligheid voelen, jezelf beschermen.

Subdoelstellingen

Mogelijkheid tot geven van feedback, spiegelen, zelfreflectie, structureren gevoelens, stil staan bij eigen veiligheid en grenzen.

Aandachtspunten

De separatiefase wordt gekoppeld aan onthechting omdat het van belang voor de cliënt is om eerst vast te pakken wat losgelaten moet worden.

De omslagdoek kan op verschillende manieren versierd worden; verven, maar ook borduren of versieren met pailletten, franje etc. Cliënt kan spullen daarvoor meenemen van huis (link met thuis). Motieven uit de eigen cultuur en de herhaling van motieven kunnen helend en rustgevend werken. Het kan ook een heupdoek, een hoofddoek of een sjaaltje worden.

Werken met herhaling: door herkenbare symbolen te maken of te laten terugkomen, kan een soort koestering en streling ontstaan, waarmee de eigen oorsprong/ identiteit wordt geëerd maar ook kan worden losgelaten door de omslagdoek af te doen, weg te leggen.

Er kan eventueel gekozen voor een verschillende voor- en achterkant, bijv. vroeger-nu, daar-hier, etc.

De eigen culturele thema's kunnen versterkend werken, maar ook het tegenovergestelde kan gebeuren; nl. dat de cliënt de oude cultuur afwijst en iets maakt geïnspireerd op de westerse cultuur. Beide werken bevestigend en egoversterkend, alleen zul je bij de vervolgoopdracht na moeten denken over de volgende stap (bijv. moet je eigen cultuur er nog bijhalen of niet?).

Het eindresultaat is een omslag, hoofd- of heupdoek waarmee de cliënt de eigen identiteit kan laten zien en uitdragen. Het kan ook gebruikt worden als wanddoek of tafeldoek.

7.2 Aanbod ontmoetingsfase: (liminele fase, zie hfst.2 Doelgroep) fase 2

Liminele fase: de cliënt bevindt zich in een fundamenteel onduidelijke situatie; hij/zij gaat door een culturele reconstructie die weinig kenmerken heeft van de verlaten of de komende toestand.

Beschrijving beeldende opdracht "overgangsrituelen"

- Focus: spirit of mastery, bouwen, ik kan/ik maak
- Materiaal: constructie, kosteloos, verf
- Thema's: zelfexpressie, vooruitgang, passie
- Activiteit: mijn ruimte: een kamerscherm maken
- Methodiek: empowerment
- Werkwijze: interactief, supportief
- Attitude: bemoeding
- Kernwoorden: bouwen, ik kan/ik beheers, ik maak

Hoofddoelstelling

Bouwen aan evenwicht/balans en eigen kracht, egoversterkend (nieuw materiaal en nieuwe technieken leren) en link leggen tussen CT en thuis (kamerscherm kan mee naar huis).

Subdoelstellingen

Geven van feedback, spiegelen, zelfreflectie, structureren, stil staan bij eigen ruimte en grenzen.

Aandachtspunten

Op het kamerscherm kan de cliënt een beeld neerzetten van de twee culturen waarin zij leeft (linker en rechter vlak) en op zoek gaan naar een evenwicht tussen deze culturen(het middenvlak). Werken met concrete vormen: door symbolen of realistische voorstellingen te schilderen. Maar dit kan nog te confronterend zijn voor de cliënt, indien zij zich nog midden in een loyaliteitsconflict bevindt. In dit geval zou er gewerkt kunnen worden met abstracte vormen : de cliënt laten kiezen voor een bepaalde kleur of vorm.

Wanneer de linker en rechterkant zijn ingevuld, kunnen deze panelen tegen het middenpaneel geklapt worden. Hierna is er op het middenpaneel een afdruk te zien van een mengeling van het linker- en rechterpaneel en worden de verschillende onderdelen automatisch samengevoegd. Door eigen gemaakte vormen te herhalen of te stempelen, voelt de cliënt zich extra benadrukt in haar aanwezigheid (bevestiging).Tegelijkertijd oefent ze hierin met het houden van de controle (het maken van de vormen) en het loslaten hiervan (het stempelen van de gemaakte vormen, waarbij het toch altijd net iets anders wordt).

Wanneer de cliënt al een beter evenwicht heeft gevonden binnen haar loyaliteitsconflict, zou er ruimte voor haar kunnen ontstaan om het middenpaneel ook zelf te beschilderen. Er kan gewerkt worden aan een binnen- en buitenkant , bijv. de beleving van de cliënt zelf (binnen) en de verwachtingen van de maatschappij/ van het gezin (buitenkant).

Het eindresultaat is een scherm waarmee de cliënt een eigen ruimte kan creëren, het kan als kamerscherm op een tafel of de grond staan (afhankelijk van formaat). Ook kan het worden opengeklapt en als drieluik aan de muur gehangen worden.

7.3 Aanbod ruimtelijke fase: (*reïntegratiefase, zie hfst.2 Doelgroep*) fase 3
Reïntegratiefase : de overgang is voltooid. De cliënt is in een relatief stabiele positie terechtgekomen en is weer ingebed in de sociale en/of culturele structuur.

Beschrijving beeldende opdracht "hechtingsrituelen"

- Focus: spirit of independance , weerstaan, ik wil/ik kies
- Materiaal: ruimtelijk, weerstand, kosteloos
- Thema's: zelfexploratie, verandering, beslissingen, zoeken/vinden
- Activiteit: mijn balans: een mobile maken
- Methodiek: empowerment
- Werkwijze: interactief, supportief
- Attitude: bemoeding
- Kernwoorden: ik wil/ ik kies/ ik neem ruimte in.

Hoofddoelstelling

Zoeken/vinden van evenwicht/balans, egoversterkend, Ruimte innemen. Stukken binnen jezelf in balans laten komen en tot een eenheid maken.

Subdoelstellingen

Je eigen invulling geven, er mogen zijn, kleur bekennen. samen werken.

Aandachtspunten

Met het maken van een mobiele kan cliënte experimenteren met het zoeken naar evenwicht. Aan de ene kant delen van haar familie cultuur en aan de andere kant delen vanuit de cultuur waarin ze nu leeft. In het midden is het hier en nu, waarin beide zijn vertegenwoordigd. Vanuit één stuk piepschuim kan zij stukken knippen, die stukken vertegenwoordigen delen van haarzelf vanuit de oude cultuur en de huidige cultuur met daarin haar eigen ik. Hiervoor kiest ze drie kleuren, waarmee ze de delen inkleurt. Deze worden versierd. Zo kan ze verschillen laten zien en ze integreren in zichzelf als geheel. Er moet een balans in gevonden worden. In de balans (midden) komen de beide culturen bij elkaar.

Om de onderdelen tot een geheel te laten worden moet er een bascule gemaakt worden van ijzerdraad, dat op maat wordt geknipt. De ruimte die ze kan innemen kan ze zelf bepalen(Ik wil, ik kies). Daarbij kan wel op basis van gelijkwaardigheid de therapeut helpen om samen te zoeken naar balans.

Het eindresultaat is een mobiele die in de ruimte hangt, waarin beide culturen te zien zijn. Ze mogen er beide zijn en zijn nu gelijkwaardig geïntegreerd. Door het geheel eerst op te delen in verschillende delen en ze vervolgens weer met elkaar te verbinden en in balans te brengen laat je haar het probleem doorwerken. Het materiaal knippen van het ijzerdraad en het knippen van het piepschuim laat haar door een weerstand heengaan. Door het op een eigen manier te versieren en weer te verbinden is het "zelf" weer door haarzelf heel gemaakt en mag ze ruimte innemen (ik wil, ik kies). De mobiele is in beweging en dit kan een extra symbool zijn.

7.4 Aanbod afscheidfase: (integratiefase, ad hfst.2 Doelgroep), fase 4

Integratiefase: de overgang wordt bevestigd en het afscheid is een vreugdevolle gebeurtenis; de cliënt voelt zich sterk in haar eigen identiteit. Deze fase is door ons toegevoegd omdat het begrip "afscheid nemen" in het leven van onze cliënten een grote rol speelt.

Beschrijving beeldende opdracht "afscheidrituelen"

- Focus: spirit of generosity, delen, ik durf/ ik deel
- Materiaal: verf, primaire kleuren, papier
- Thema's: delen, loslaten, innerlijke vrede: mijn vermogens
- Activiteit: mijn begin: een herinnering maken
- Methodiek: empowerment
- Werkwijze: interactief, supportief
- Attitude: bemoediging
- Kernwoorden: **hier ben ik**, ik durf/ik deel. Viering.

Hoofddoelstelling

Jezelf laten zien, kleur bekennen, anker voor de toekomst maken.

Subdoelstellingen

Heelheid ervaren, appelwaarde van vruchtbaarheid en groei.

Aandachtspunten

Door de primaire kleuren te gebruiken, die ook gebruikt zijn met de mobile en van daaruit nieuwe kleurschakeringen te maken zal cliënte ervaren dat juist haar twee culturen een extra dimensie voor haar kunnen zijn. Er mogen zijn met alles wat daarbij hoort en ook *met* de andere cultuur erin geïntegreerd.

Een opdracht met een appelwaarde van heelheid, vruchtbaarheid en groei als anker en herinnering voor de toekomst. *Hier* ben ik! als antwoord op: Waar ben ik. Het is een soort viering van wat is bereikt nl.: er mogen zijn zoals je bent.

De attitude van de therapeut is hierbij een van gelijkwaardigheid en stimulerend naar de toekomst. Cliënte mag/ kan het nu zelf doen.

8. CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

8.1 Samenvatting

Het maken van een producttypering is vooral een proces van groeien en krimpen, van verzamelen en weggooien, van verwelkomen en afscheid nemen. Om te komen tot een verantwoord en bruikbaar product is het nodig kritisch en zakelijk te kijken naar het proces en naar de praktijk. We hebben het onszelf niet gemakkelijk gemaakt met dit onderwerp en deze methodiek. Voorop staan voor ons echter de cliënten en de aandacht en het inlevingsvermogen die ze verdienen.

We zijn een vernieuwende en voor ons inspirerende weg ingeslagen met dit product. Bijna ongemerkt zijn we zelf gaan denken in termen van belonging en mastery. In ons groepsproces speelde de spirit of belonging een grote rol, we hebben veel wij-gevoel ervaren tijdens de bijeenkomsten. De spirit of mastery hebben we over het algemeen ervaren als uitdaging: het product moet 'staan' en alles moet een duidelijke meerwaarde uitstralen.

Met betrekking tot de doelgroep was het voor ons essentieel om als vertrekpunt een niet-westerse benadering te kiezen; dit omdat het belangrijk is open te staan voor het andere en nieuwe dat de cliënten meebrengen uit hun cultuur. Het is daarnaast goed om als therapeut al lerende het proces met de cliënt aan te gaan en van elkaar te leren op een gelijkwaardige manier, waarbij de een gids kan zijn voor de ander. Aandachtspunten om bij stil te staan zijn de beperkingen van een therapie voor deze meisjes. Niet alles wat zij willen zal mogelijk zijn, zonder hun familie verdriet te doen of zelfs te verliezen.

Om tot een gezonde balans te komen hebben we gekozen voor een duidelijk westerse methodiek als empowerment waarbij wordt uitgegaan van de krachten van de cliënt. Het leven is voor deze cliënten altijd meer of minder balanceren en het is belangrijk om ze daarvoor het allerbeste gereedschap mee te geven, namelijk zichzelf. Naast empowermenttechnieken hebben we het concept 'rituelen' als verbindende factor en brug tussen de culturen gebruikt.

Het geheel is wat ons betreft een bruikbaar product geworden met vele mogelijkheden voor verdere uitwerking, zoals uit de onderstaande aanbevelingen mag blijken.

8.2 Aanbevelingen

Subtype producttypering

Indien de opdrachten, materialen en onderwerpen worden aangepast, zou deze producttypering ook geschikt kunnen zijn voor jongens. Als je kijkt naar de Circle of courage zou binnen de therapie gestart kunnen worden met opdrachten vanuit de spirit of mastery (ik kan, ik maak). Wel zal de vrouwelijke therapeut zich bewust moeten zijn van de rolverdeling in andere culturen en de andere man-vrouw positie.

Vervolgtherapie

Het is belangrijk dat binnen de individuele therapie een veilig klimaat is ontstaan voor de cliënt om haar gedrag te onderzoeken en te experimenteren met nieuwe inzichten. Nadat de cliënt de individuele therapie heeft afgesloten, is het aan te raden om de therapie in groepsverband voort te zetten. Binnen een groep zullen

er namelijk nog meer verschillende interacties en culturen (normen en waarden) aan bod komen. Verder zal de cliënt bij de anderen veel overeenkomsten ontdekken en dit gevoel van herkenning kan ondersteunend werken.

Communicatie via school

School is de uitgelezen locatie om vroegtijdig psychosociale problemen onder jongeren te traceren. Jongeren brengen immers een groot deel van hun leven op school door. School is een veilige en geborgen locatie waar begeleiders hun professionaliteit en betrokkenheid inzetten om jongeren te begeleiden in de zoektocht naar volwassenheid. School is niet alleen veilig en geborgen voor leerlingen, maar ook een laagdrempelige locatie voor de ouders.

Het contact tussen de leerkracht van desbetreffende cliënt en therapeut speelt een belangrijke rol: de leerkracht kan de therapeut op de hoogte houden van de ontwikkeling van het kind binnen een groep of binnen de klassensituatie zodat hier binnen de therapie weer op ingespeeld kan worden.

Zorg en hulp die aan allochtone leerlingen wordt aangeboden, is pas effectief als die zorg en hulp aansluit bij de leef- en belevingswereld van jongeren. Het is zorg die cultuurgevoelig is en die anticipeert op de omstandigheden waarbinnen allochtone jongeren zich bevinden. Creatieve therapie binnen de setting school of in nauwe samenwerking met de school kan met betrekking tot deze problematiek een verbindende rol spelen tussen twee werelden.

8.3 Discussiepunten

Tijdens het werken aan deze producttypering kwamen een aantal punten en vragen naar voren, waarover diverse discussies zijn gevoerd. Oplossingen hiervoor zijn niet direct voor handen, maar het is wel duidelijk dat hier valkuilen en dilemma's liggen waarover steeds moet worden nagedacht. Natuurlijk zal dit per situatie en zelfs per cliënt verschillen. Een aantal van de discussiepunten worden hieronder benoemd en verkend.

Dilemma's van hulpverleners

Hulpverleners en dus therapeuten komen voor een aantal dilemma's te staan. Ten eerste krijgt men te maken met de als ongelijkwaardig ervaren positie van meisjes in niet westerse culturen. Ten tweede met de dubbele moraal waardoor meisjes wel en jongens niet worden gestraft voor seksuele activiteiten voor het huwelijk. En ten derde is er het dilemma van wel of niet meewerken aan een leugen en het in stand houden van een mythe.

In de praktijk betekent het omgaan met migrantenjeugd- en gezinnen geen eenvoudige zaak. De problematiek is complex en vaak leiden cultuurverschillen ertoe dat de communicatie niet goed op gang komt waardoor het contact vroegtijdig afbreekt. Daarnaast is de ervaring dat het erg zwaar is om te werken met - vaak getraumatiseerde - mensen zonder, of met een onduidelijk toekomstperspectief. Veel begeleiders geven aan dat zij onvoldoende inzicht hebben in zowel stresserende als beschermende factoren.

De meeste begeleiders zijn het erover eens dat voorlichting heel erg belangrijk is, maar dat je toch samen met het meisje naar aanvaardbare oplossingen voor problemen moet zoeken, ook al betekent dit soms dat je iets in stand houdt waar je het niet mee eens bent of dat indruist tegen je normen en waarden.

Contact met ouders

De ouders van deze jongeren zijn dikwijls niet in staat hun taak van opvoeder optimaal uit te voeren. Ook zij hebben enerverende en vaak traumatische gebeurtenissen meegemaakt, die niet zelden tot psychosociale problemen leiden. Daarnaast missen zij de ondersteuning van hun voormalige sociale omgeving en leven met onzekerheden over bijvoorbeeld het lot van familieleden of hun eigen toekomst. Het risico is groot dat deze ouders en jongeren ook als gezin niet goed functioneren, waarmee een cumulatief proces ontstaat van individuele en gezinsproblemen.

Het is belangrijk dat de ouders achter de therapie staan, zodat het kind de toestemming en ruimte voelt om zichzelf te zijn. Het zou fijn zijn als dat ook in het contact tussen therapeut en opvoeders duidelijk zichtbaar is, zodat er verbanden gelegd kunnen worden tussen therapie en thuissituatie. Juist in het kader van loyaliteitsconflicten is het belangrijk om verwarring te voorkomen en er zorg voor te dragen dat het kind de therapie en de thuissituatie niet volledig als twee verschillende werelden gaat zien.

Status cliënten

Het al dan niet hebben van een definitieve status kan de motivatie van cliënten en ouders/omgeving in positieve of negatieve zin beïnvloeden. Enerzijds wordt er verondersteld dat de motivatie bij een cliënt zonder of in afwachting van status niet of nauwelijks aanwezig is; anderzijds hebben juist de jongeren die geen status hebben extra ondersteuning nodig gezien de onzekere en labiele situatie waarin zij verkeren. Het belang van het vinden en zeker het behouden van de eigen oorsprong en het eigen ik staat voor ons echter vast en lijkt juist in het geval van een onzekere status extra belangrijk. Met name de afscheidsfase en de voorbereiding daarop zijn van groot belang als het gaat om deze cliënten. Wat dit laatste punt betreft is er dan ook geen eenduidige visie aan te geven.

Al met al mag het duidelijk zijn dat de wereld voor migranten en met name voor de doelgroep allochtone meisjes voortdurend in verandering en beweging is. Structuur en in het geval van deze producttypering rituelen kunnen een bijdrage leveren aan veiligheid, herkenbaarheid en rust in levens waarin afscheid nemen en opnieuw beginnen centraal staan.

BRONVERMELDING

Diverse publicaties, waaronder internet:

- Stichting Lowac: onderwijsmateriaal
- Stichting Empty Memoires: dissociatieve persoonlijkheidsproblematiek
- Slutzki, Actar, Colijn: rituelen
- Nagy, Spark: loyaliteitsconflicten
- Adler/Dreikurs: persoonlijke doelstellingen
- Centrum '45: behandeling oorlogstrauma's
- Botsende waarden: document gemeente Enschede
- DSM IV
- Zimmerman, Rappaport: empowerment
- Schweizer: interactieve methode
- Miedema: paper vert. Dreikurs (bemoediging)
- Osmose: adviesbureau voor multiculturele vraagstukken
- Stichting Pharos: kenniscentrum voor vluchtelingen en gezondheid
- Palet: steunpunt voor multiculturele samenleving
- Kiem: integratiebeleid en etnische minderheden
- MOA: medische opvang asielzoekers
- Eigen ervaringen: AZC school/praktijkonderwijs/MOA
- Youth at risk: Circle of Courage
- Dirck van Bekkum: Balanceren tussen loyaliteiten

Literatuur:

- F. Rior, G. Walraven: sociale competentie, Zelf Leren
- Smeijsters: supportieve werkwijze
- T. Wertheim: Huizen van karton
- St. Pharos: Maatschappelijk werk en vluchtelingen
- C. Schweizer: In Beeld, De olifant huilt
- Kennisdocument overheid: Veiligheid en ontwikkelingscondities van jonge asielzoekers, 2005
- T.Verhoef: Thuis in culturen
- F. de Graaff: Zorg aan buitenlanders
- M. Welfing: Omgaan met onmacht
- M. den Hollander: Dit ben ik!
- D. Engelhard: Angst voor terugkeer
- A. Dreikurs: Ermutigung als Lernhilfe
- T. Schoenaker: Moed doet goed
- L. Bendtro en S. Brokenleg: Reclaiming Youth at Risk
- Dirck van Bekkum, M. v.d. Ende, S. Heezen, A. Hijmans van den Bergh: Migratie als Transitie: Liminele kwetsbaarheid van migranten en implicaties voor de hulpverlening

Toetsing

Meelezers : Genevieve en Fardella Gougou (ervaringsdeskundigen, geboren op Curaçao, op jonge leeftijd verhuisd naar Nederland).
Proefsessies José tijdens stage aan groep 7/8 op AZC school waarin elementen uit producttypering worden toegepast.

